

3. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. / Пометун О., Пироженко Л. – Київ, 2002. – 135 с
4. Сіроштан О.В. Інтерактивні методи навчання в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників / О. В. Сіроштан // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 1. – С. 85-90.

References transliterated

1. Velikiy tlumachniy slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi/ Uklad. i golov. red.. V.T.Busel. – K.; Irpin: VTF – «Perun», 2003.- 1440 s.
2. Ortinskiy V.L. Pedagogika vischoyi shkoli: navch. posib. [dlya stud. visch. navch. zakl.] / V.L. Ortinskiy. – K.: Tsentr uchbovoyi literaturi, 2009. – 472 s.
3. Pomետun O. Interaktivni tehnologii navchannja: teorija, praktika, dosvid. / Pomետun O., Pirozhenko L. – Kіiv, 2002. – 135 s.
4. Siroshstan O.V. Interaktivni metodi navchannja v procesi profesijnoi pidgotovki majbutnih social'nih pracivnikiv / O. V. Siroshstan // Social'na pedagogika: teorija ta praktika. – 2012. – № 1. – S. 85-90.

УДК 371.015.3

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛІНІЇ ЖИТТЕВОГО ПРОЕКТУ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

О.М. Гріньова

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова,
grineva_olga@ukr.net

Гріньова О.М. Психологічні особливості становлення професійної лінії життєвого проекту особистості юнацького віку. У статті досліджується проблема становлення професійної лінії життєвого проекту юнаків. Представлено результати теоретичного аналізу наукових досліджень з проблем професійного розвитку особистості. Виявлено, що сензитивним періодом становлення професійного самовизначення, спрямованості, проектування професійного майбутнього людиною є юнацький вік. Проаналізовано наукові позиції сучасних вчених до вивчення проблем професійних цінностей, самовизначення й стратегії міжособистісної взаємодії особистості пізнього юнацького віку як складових професійної лінії її життєвого проекту. Сконструйовано комплекс психодіагностичних методик для вивчення особливостей становлення основних структур професійної лінії життєвого проекту людини упродовж пізньої юності. Наведено результати здійсненого експериментального дослідження. Встановлено, що розгортання структур професійної лінії життєвого проекту студентів відбувається нерівномірно. Переосмислення юнаками цінностей та інших когніцій професійного саморозвитку в пізній юності сприяє подальшій активізації досліджуваного психічного утворення у другій половині пізньої юності.

Ключові слова: проектування життєвого шляху, лінія життєвого проекту, ціннісні орієнтації, професійна спрямованість, особистість, юнацький вік.

Grinova, O.M. Psychological features of professional line of personality of youth age life project's development. The problem of life design project's professional line development of personality of youth age is considered in the article. It is appeared, that sensitive age stage of professional self-determination, professional directionality, design of personality's professional future is youth age. Professional growth of modern young people is close related to special features of their personality, moral and spiritual development. Pointes of view of modern scientists about problems of professional values, self-determination, professional directionality as structura components of life design project's professional line of young people are analyzed. It is appeared, that as altruistic, as selfish values of professional activity, have high importance for youngsters. Problems of professional self-determination, directionality as phenomenons of personality's youth age life way design are analyzed. The complex of psychological diagnostic methodics for research of special features of main life design project professional line structure's development of youth is constructed. Results of experimental research of this phenomenon are represented. It is appeared, that on the verge of early and elder youth age, level of life design project's professional line development is medium. Reframe of values and other cognitions of professional development cause further activation of this mental formation in second half of elder youth age. Majority of students even on the elder youth age end don't achieve high level of project's professional line development. It cause nessesarity of development and implementation in the practice of modern high education institution's work a different programs of active cosial and psychological coach, systems of psychological approval of student's design project's professional line development.

Keywords: life way design, line of life project, value orientations, professional self-determination, personality, youth age.

Постановка проблеми. В умовах стрімких соціально-політичних та економічних змін сучасного українського суспільства, висока динаміка ринку праці та постійне зростання вимог не

лише до професійних знань і вмінь, але й до фахових здібностей та особистісно-професійних якостей фахівців визначає актуальність дослідження проблем професійного зростання людини. Високої особистісної й соціальної значущості проблеми професійного самовизначення, спрямованості, самореалізації набувають у ювенальному періоді життя індивідуума. Вибір сучасними юнаками й дівчатами майбутньої професії супроводжується глибокими емоційними переживаннями його значного впливу на своє майбутнє, прагнення до здійснення певного варіанту кар'єри і неможливості повністю контролювати його реалізацію, необхідності узгодження найближчої й віддаленої життєвої перспективи, цінностей і смислів “життя для себе” та “життя для інших” (за К.О.Абульхановою-Славською). Висока соціальна значущість і складність конструювання сучасними юнаками й дівчатами професійної лінії проектування свого життєвого шляху визначають необхідність дослідження цього психічного утворення на теоретичному та емпіричному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі професійного зростання особистості, її професіоналізації присвячено дослідження ряду зарубіжних та вітчизняних вчених (Е. Гінзбург, Є.А. Клімов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Ф. Парсонс, М.С. Пряжніков, К. Роджерс, Д. Сьюпер, Д. Тідеман та ін.). Процес професійного самовизначення особистості на межі ранньої та пізньої юності не завершується з вступом до професійного навчального закладу або працевлаштуванням (І.С. Кон, М.С. Пряжніков, М.Х. Титма).

Успішність професійної самоідентифікації особистості з все більш конкретними та реалістичними уявленнями про зміст обраного фаху впливає на формування у неї переконань у правильності здійсненого вибору або, навпаки, розчарування в обраній професії, переорієнтацію на інші спеціальності (Є.А. Клімов, В.В. Чебишева).

У сучасній психологічній літературі з проблем професійного зростання людини в пізній юності все частіше використовується термін “професійне самопроектування” життєвого шляху (Д.В.Криніцин, Т.А.Єріна та ін.). Вчені підкреслюють високу значущість переорієнтації особистості, у процесі фахової підготовки, з суспільно визначених способів професійного зростання на автономне проектування шляхів і засобів професійного саморозвитку, планування подальших векторів професійної самореалізації. Специфіка проектування особистістю пізнього юнацького віку професійної лінії свого життєвого шляху впливає і на ефективність самоорганізації своєї життєдіяльності в різних доменах буття: особистісному (О.В. Зазимко, О.А. Сорокоумова, Н.С. Татарнікова), духовному (Х.Ю. Боташева, Н.М. Гатилова, О.О. Фоміна) та ін.

Метою даної статті є дослідження психологічних особливостей становлення професійної лінії життєвого проекту юнаків як комплексного психічного утворення.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. У гуманітарній науковій парадигмі проектування розглядається як життєтворча діяльність, яка здійснюється для вирішення принципово нових життєвих завдань людини у тих випадках, коли вже відомі, засвоєні на попередніх етапах онтогенезу засоби вирішення життєвих завдань у даній життєвій ситуації не є ефективними (Д.В. Апексімов, Х.Л. Віленскі, О.В. Зазимко, Д.В. Криніцин, В.А. Нищета, Н.О. Чуєва та ін.). У юнацькому віці, з набуттям громадянської й соціальної зрілості, особистість не лише здійснює автономний від соціального впливу значущих інших вибір своєї майбутньої професії, але й реалізує його у вимірах соціальної взаємодії, конструює проект свого подальшого професійного життєвого шляху в найближчому й віддаленому майбутньому, прогнозує й переживає вірогідність професійного самоздійснення, аналізує наявні життєві ресурси й можливі перешкоди професійної самореалізації.

Базисною структурою професійної лінії життєпроектування юнаків є їх ціннісні орієнтації. Професійне самовизначення особистості пізнього юнацького віку, нерозривно пов'язане і з динамікою її ціннісних орієнтацій у модусі власної кар'єри. При цьому професійний саморозвиток майбутнього фахівця може бути детермінований як просоціальними, так і егоцентричними ціннісними орієнтаціями. Останні є результатом осмислення юнаком своєї професіоналізації не як самоцілі, а як засобу задоволення інших потреб, як правило, матеріальних, гедоністичних. Так, згідно з результатами досліджень Н.В. Белової, було виявлено, що для студентів інженерних спеціальностей упродовж терміну професійної підготовки найбільш значущими є матеріальні ціннісні установки, які, у свою чергу, обумовлюють формування підприємливого типу професійної спрямованості особистості у значної кількості студентів [1]. Згідно з результатами досліджень С.Ю. Шалової, для студентів педагогічних спеціальностей найбільш значущими термінальними

цінностями є здоров'я, матеріально забезпечене життя і впевненість у собі [6]. Таким чином, у структурі професійних цінностей значної кількості студентів переважають егоцентричні конструкти, які мало сприяють їх особистісно-професійному зростанню.

Реалізація ціннісних орієнтацій особистості опосередковується вибором лише одного варіанту професійної самореалізації з безлічі можливих. Такий вибір являє собою процес її самовизначення. Важливим напрямком оптимізації професійного самовизначення студентів, на думку Л.В. Долинської та Ю.В. Уварової, є формування у них високого рівня професійної спрямованості на обрану спеціальність [5]. Професійна спрямованість особистості, яка являє собою сукупність прагнень, намірів і сподівань індивіда, пов'язаних з перспективами професіоналізації є стрижневим компонентом професійного самовизначення.

Успішність втілення людиною своїх життєвих цінностей у професійному “Я-образі” сприяє набуттю нею визначеного статусу професійної ідентичності. Натомість, наявність значних невідповідностей між доміантними смислами й цінностями життя юнака та його уявленнями про себе як професіонала призводить до розчарування в обраній професії й переорієнтації на інший фах. У роботах сучасних психологів виявлено, що середина професійної підготовки є переламним етапом професійного самопроекування особистості. Тому на ранніх етапах професійного навчання студентів відбувається зниження показників їх професійних цінностей та ідентичності (В.В. Волошина [3]), професійного самовизначення (О.М. Гріньова [4]). Тому, за Н.В. Беловою, прийняття студентом своєї професії як життєвої цінності є необхідною умовою успішності його професійного самопроекування [1].

Самовизначення молодою людиною шляхів і способів реалізації створеного проекту ідеального майбутнього впливає і на вибір стратегічних способів організації нею своєї взаємодії з соціальною дійсністю в професійному домені буття. У дослідженнях сучасних вчених підкреслюється значущість становлення студентів суб'єктами власної професійної взаємодії, тобто визначення і реалізацію ними конкретних способів життєдіяльності, спрямованих на перетворення власної особистості (О.М. Казакова [5]), спрямованість на самореалізацію власних творчих можливостей в обраній професії (С.О. Шехавцова [7]) тощо. Становлення у студентів здатності до суб'єктного конструювання та реалізації шляхів і засобів професійного саморозвитку у сучасній фаховій літературі розглядається як необхідна умова успішності конструювання ними індивідуальної траєкторії своєї кар'єри (О.А. Волкова, В.І. Іщенко, Д.В. Криніцин, Є.М. Яценко та ін.).

Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що у роботах сучасних психологів вивчаються психологічні особливості професійних цінностей, самовизначення, стратегічних особливостей професійної взаємодії юнаків в умовах фахової підготовки. Однак, переважна більшість цих розробок є дискретними. Для здійснення комплексного дослідження цих психічних утворень у структурі професійної лінії життєвого проекту сучасної молоді було сконструйовано відповідний психодіагностичний інструментарій. Авторський “Опитувальник ціннісних орієнтацій юнаків” дає можливість прорангувати суб'єктивну значущість професійних цінностей для респондентів серед інших аксіологічних конструктів - інтимно-особистісних, етнічних духовних; порівняти рангові показники егоцентричних та алоцентричних (альтруїстичних) цінностей, а також дослідити співвідношення їх уявлень щодо цінності й доступності цих психічних утворень. Серед структур професійного самовизначення особистості в пізній юності особливого значення набуває дослідження її ставлення до свого вибору професії, здійсненого в минулому й теперішньому, наявності прагнення працювати за обраною професією та здійснювати професійний саморозвиток, тобто – професійної спрямованості. Для вивчення цього феномена було використано тест-опитувальник професійної спрямованості студентів Н.Д. Дубовицької. Психологічні особливості організації юнаками своєї професійної взаємодії виявлено засобами авторського опитувальника “Стратегія професійної взаємодії та саморозвитку студентів”. За результатами аналізу відповідей респондентів на питання розробленої методики, у них було визначено активно-перетворюючу, репродуктивну або пасивну стратегії професійної взаємодії та саморозвитку.

За результатами експериментального дослідження ціннісних орієнтацій, професійної спрямованості та стратегії міжособистісної взаємодії юнаків і дівчат у професійних взаєминах, учасників експериментального дослідження було зараховано до високого, середнього й низького рівнів розвитку професійної лінії життєвого проекту. Високому рівню відповідають результати респондентів, для яких альтруїстичні професійні ціннісні орієнтації є більш значущими, ніж

егоцентричні; рівень професійної спрямованості високий, стратегія професійної взаємодії активно-перетворююча або активно-перетворююча з елементами репродуктивної. До середнього рівня було зараховано студентів, у яких відмінності між показниками особистісної значущості альтруїстичних та егоцентричних професійних цінностей незначні, розвиток професійної спрямованості досягає середнього рівня, стратегія професійної міжособистісної взаємодії репродуктивна. Низький рівень розвитку професійної лінії життєвого проекту у юнаків характеризується домінуванням егоцентричних ціннісних орієнтацій, низьким рівнем професійної спрямованості, переважанням пасивної стратегії професійної взаємодії й саморозвитку.

Експериментальне дослідження було проведено на базі Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Результати експериментального дослідження професійної лінії життєвого проекту юнаків представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Психологічні особливості становлення професійної лінії життєвого проекту особистості упроводж пізньої юності (n=175)

Рівень професійної лінії життєвого проекту	Вікова група студентів (у %)				
	17 років	18 років	19 років	20 років	21 рік
Високий	16.21	13.16	10.81	19.35	25.00
Середній	62.16	68.42	67.57	64.51	59.37
Низький	21.63	18.41	21.62	16.12	15.63

Аналіз результатів даних експериментального дослідження, представлених у табл. 1, дає можливість констатувати, що на межі ранньої та пізньої юності розвиток професійної лінії життєвого проекту переважної більшості юнаків не досягає високого рівня. Як показує практика, відсутність чітких професійних уявлень і сформованість кар'єрних життєвих цілей на рівні життєвих мрій у значної кількості юнаків значно обмежує їх можливості з ґрунтового пізнання та осмислення змісту обраної професії, автономне вироблення ціннісних когніцій альтруїстичної самореалізації в обраній професії, а отже – і гальмує розгортання їх професійної спрямованості та суб'єктного управління процесами професійного саморозвитку.

На ранніх етапах професійної підготовки високу суб'єктивну значущість для респондентів мають як альтруїстичні, так і егоцентричні професійні цінності. Адаптація особистості до навчально-професійної діяльності сприяє становленню більш чітких та реалістичних уявлень про зміст обраної не лише спеціальності, але й професії, усвідомленню високої об'єктивної й суб'єктивної складності реалізації бажаної кар'єри. Це, у свою чергу, спричинює перші професійні розчарування й зниження показників їх професійної спрямованості (кількість юнаків з високим рівнем цього психічного утворення зменшується з 27.02% у віці 17 років до 10.81% у віці 19 років).

Набуття респондентами досвіду навчально-професійної діяльності сприяє розширенню їх можливостей з суб'єктної організації професійного саморозвитку. Кількість респондентів з активно-перетворюючою стратегією професійної взаємодії та саморозвитку юнаків зростає з 16.21% респондентів у віці 17 років до 21.05% у віці 18 років. Зниження показників професійної спрямованості й активізація активно-перетворюючої стратегії професійного саморозвитку юнаків визначає суперечливість становлення професійної лінії життєвого проекту в цій віковій групі. За результатами кількісної та якісної обробки одержаних даних було виявлено підвищення кількості студентів віком 17-18 років з середнім рівнем конструювання професійної лінії життєвого проекту до 68.42% за рахунок зменшення кількості респондентів з високим і низьким рівнями до 13.16% і 18.41% юнаків відповідно.

Вік 18-19 років, який найчастіше співпадає з "екватором" професійної підготовки, у роботах сучасних вчених розглядається як етап переосмислення молоддю своїх смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій, а також векторів і перспектив професійного зростання (Н.А. Богдан, О.В. Люсова, О.Ю. Пурло та ін.). Особистість все більше переорієнтовується з слідування соціально детермінованим стереотипним патернам життя "успішної людини" на авторське конструювання проекту свого життя, в тому числі – проекту професійної самореалізації. Успішність студентів в автономному реконструюванні професійної лінії життєвого проекту проявляється у зростанні кількісних показників досліджуваного феномена у віці 19-21 рік. Водночас, усвідомлення й переживання ними обмежених

можливостей реалізації власних цінностей в обраній професії, висока об’єктивна складність автономного конструювання векторів професійного саморозвитку, несформованість вмій і навичок коучингу й там-менеджменту своєї життєдіяльності спричинюють гальмування структур професійної лінії життєвого проекту особистості і у другій половині пізньої юності. До низького рівня цього психічного утворення було зараховано 16.12% студентів віком 20 років та 15.63 учасників експерименту віком 21 рік.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Результати здійсненого дослідження психологічних особливостей професійної лінії життєвого проекту юнаків дають можливість констатувати, що розгортання її структур відбувається нерівномірно. Усвідомлення й переживання студентами високої суб’єктивної значущості аксіологічних когніцій професійної лінії життєвого проекту сприяє розгортанню їх прагнення до пізнання реалій свого професійного буття. Руйнування професійних мрій і становлення реалістичних уявлень респондентів про зміст обраного фаху, перспективи професійного саморозвитку в обраній спеціальності часто супроводжуються розчаруваннями, але водночас сприяють набуттю юнаками здатності до автономного управління процесами професійного саморозвитку. Переосмислення молоддю свого буття й вироблення власних професійних цінностей на “екваторі” професійної підготовки сприяє активізації автономних альтруїстичних цінностей професійної самореалізації, підвищенню показників професійної спрямованості, активізації творчо-перетворювальної стратегії професійної взаємодії й саморозвитку. Усе це детермінує підвищення показників професійної лінії життєвого проекту юнаків у віці 19-21 рік. Однак навіть наприкінці пізньої юності у масовому досвіді розвиток професійної лінії життєвого проекту більшості юнаків не досягає високого. Це зумовлює необхідність подальшої розробки спеціальних систем активного соціально-психологічного навчання, систем психологічного супроводу, спрямованих на активізацію всіх структур професійної лінії життєвого проекту юнаків й оптимізацію становлення цього психічного утворення в цілому.

Список використаних джерел

1. Белова Н.В. Самопроектирование как детерминанта карьерной успешности специалистов инженерно-технического профиля: дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Белова Наталья Викторовна. – Ставрополь, 2008. – 240 с.
2. Волошина В.В. Аксіопсихологія підготовки майбутнього психолога у вищих педагогічних закладах освіти: монографія / Волошина В.В. - Вінниця, ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2014. - 274 с.
3. Грін’ова О.М. Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах підготовки за двома спеціальностями : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Грін’ова Ольга Михайлівна. - К., 2008. - 258 с.
4. Долинська Л. В. Особливості професійного становлення майбутніх учителів / Л. В. Долинська, Ю. В. Уварова // Психологія. Зб. наук. праць. – 2003. - Вип. 3(10). - С. 324-329.
5. Казакова О.Н. Взаимодействие субъектов образовательного процесса как фактор адаптации студентов первого курса: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Казакова Ольга Николаевна. - Оренбург, 2002. - 202 с.
6. Шалова С.Ю. Профессиональные ценности в системе ценностных ориентаций студентов педвуза / С.Ю.Шалова // Интернет-журнал «Науковедение». – 2013 – №3 (16). – Идентификационный номер статьи в журнале: 48ПВН313. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/sbornik48ПВН313.pdf>.
7. Шехавцова С.О. Суб’єкт-суб’єктна педагогічна взаємодія як механізм формування суб’єктності студента до професійно-педагогічної діяльності / С.О.Шехавцова // Молодь і ринок. - 2014. - №9(116). - С. 50-53.

References transliterated

1. Belova N.V. Samoproektirovanie kak determinanta kar'ernoj uspešnosti specialistov inženerno-tehnicheskogo profila: diss. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Belova Natal'ja Viktorovna. – Stavropol', 2008. – 240 s.
2. Voloshina V.V. Aksiopsihologija pidgotovki majbutn'ogo psihologa u vishnih pedagogichnih zakladah osviti: monografija / Voloshina V.V. - Vinnicja, TOV “Nilan-LTD”, 2014. - 274 s.
3. Grin'ova O.M. Psihologichni osoblivosti profesijnogo samoviznachennja majbutnih uchiteliv v umovah pidgotovki za dvoma special'nostjami : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Grin'ova Ol'ga Mihajlivna. - K., 2008. - 258 s.
4. Dolins'ka L. V. Osoblivosti profesijnogo stanovlennja majbutnih uchiteliv / L. V. Dolins'ka, Ju. V. Uvarova // Psihologija. Zb. nauk. prac'. – 2003. - Vip. 3(10). - S. 324-329.
5. Kazakova O.N. Vzaimodejstvie sub#ektov obrazovatel'nogo processa kak faktor adaptacii studentov pervogo kursa: diss. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 «Obshhaja pedagogika, istorija pedagogiki i obrazovanija» / Kazakova Ol'ga Nikolaevna. - Orenburg, 2002. - 202 s.
6. Shalova S.Ju. Professional'nye cennosti v sisteme cennostnyh orientacij studentov pедvuza / S.Ju.Shalova // Internet-zhurnal «Naukovedenie». – 2013 – №3 (16). – Rezhim dostupa: <http://naukovedenie.ru/sbornik48PVN313.pdf>.
7. Shehavcova S.O. Sub'ekt-sub'ektna pedagogichna vzajemodija jak mehanizm formuvannja sub'ektnosti studenta do profesijno-pedagogichnoї dijalnosti / S.O.Shehavcova // Molod' i rinok. - 2014. - №9(116). - S. 50-53.